

על "העילוי", מאת משה סויסה, הוצאת אבן חושן 284 עמ'

שיקוף של חברה שלא מצאה את דרך האמצע – מדורקהיים ועד הרמב"ם

דניאל צבר

כראוי לספר מכונן בספרות העברית, רומן הביכורים של חבר קהילתי בפילדלפיה, הרב משה סויסה, זכה להתייחסות מקיפה ממגוון רחב של מבקרים. למרות שהביקורת עד כה הקיפה נושאים שונים ומסקרנים, טרם נדונה הזווית החברתית-סוציולוגית העולה מן הספר, ועליה ברצוני לתת את הדעת.

דרך תיאור סוגוני ועשיר של מגוון דמויות המרוכזות בשיכון עולים בבית שמש של שנות השישים והשבעים, מספק משה סויסה הסברים פוטנציאליים לגורמי הפיצול ולתהליכי הדו-קוטביות של החברה הישראלית בימינו אנו. תוך שירטוט של דמויות מפוצלות ודו-קוטביות ביסודם מתאר סויסה חברה בהתהוות, שבה, לשוליה ולפורצי הגדר הקיצוניים, יש את הכוח להגדיר מהו הטוב והרצוי, ולהוציא את הנורמטיבי אל מחוץ לגדר. הרב ירמיהו גולדשמיט, החסיד הקיצוני האדמוני ועב הברש, לדוגמא, מחרים ספרים, פוסל רבנים, ומפיח "נשמות" באבנים ובחלוקי נחל, כתחליף לקהילה שאותה נטש בשל קיצוניותו הדתית. אותו הנרטיב חוזר על עצמו בשלהי הספר בדמותם של נערי השוליים של הישיבה הליטאית הגדולה, שנוטלים לידיהם את הסמכות להגדיר את הנורמה הרצויה, ובגחמתם מחליטים את מי להוקיע, את מי להחרים ואת מי להוציא מחוץ לכותלי הישיבה. הסופר מתאר איך דמויות השוליים הנלזים, מושיבים את מי שאמורים לייצג את המרכז הנורמטיבי, אבלים וחפויי ראש, בכסא בקצה החדר ולא נותנים להם לדבר. חטאם הגדול של המוחרמים היה בעיון בספר יביע-אומר של הרב עובדיה יוסף, שגם הוא נדחה בבוז, והוחרם. באמצעות הקונפליקטים החברתיים השונים מתאר סויסה גם את שורשי פיצול האישיות של היהדות בדורנו, והשתלטותו של זרם היהדות המיסטית על זו הרציונאלית. זרם שולי יחסי, שניכס לעצמו סמכות לקבוע מהו לגיטימי ומהו לא. באופן סימבולי, אברהם אוחנה, "העילוי" הצעיר, הסכיזופרן בעל האישיות המפוצלת, הינו הדמות היחידה ברומן שהיתה מסוגלת להכיל בקירבה את שני הזרמים המנוגדים גם יחד, למרות שביסודם הינם קווים מקבילים שלעולם אינם יכולים להיפגש.

בתיאורו זה, מתעמת לדעתי משה סויסה עם התיזה המתוארת במשנתם הפילוסופית של אמיל דורקהיים ומישל פוקו, הטוענים, כל אחד בדרכו, כי מרכז החברה מצמיח אליטה חברתית שלה הוא

מספק את הכוח והעוצמה להגדיר מהו טוב, מהו רע, מיהו הנורמטיבי, ומיהו אינו נורמטיבי. קולו של מרכז החברה, שלפי כל אמת מידה חברתית נורמטיבית, אמור להוקיע את הקיצונים ולדחוקם אל מחוץ לגדר, לא נשמע במהלך העלילה הצבעונית, המרכז אינו פעיל, הוא נעדר יכולת להגדיר את הנורמה הרצויה. החברה הישראלית המתהווה לנגד עינינו, המתוארת ברומן דרך עיניו של ילד משכונת עולים, היא חברה שלא מצאה את דרך האמצע, הלוא הוא "שביל הזהב" המפורסם. זוהי חברה שבה שוליה משתלטים על הוואקום שנוצר והופכים לבעלי הכוח להגדיר את הטוב ואת הרע.

בסיפור מתוארים גם מספר דמויות בעלי מידות טובות. הללו כמעט ואינם נראים בציבור. אמו החסודה של גיבור הסיפור נשאת בביתה. עמי כליפה, אחד מגיבורי הסיפור, שפרט לגיחות לבית הכנסת לפני הנץ החמה ולעת ערב, קובע את לשכתו בגרם המדרגות, כמו נשאר במערה בה נולד. את חוכמתו העצומה, אותה ספג מניסיון חיים עשיר, ולא מלימוד פורמאלי, הוא בוחר לחלוק עם ילד קטן שגם לו אין השפעה בחברה, ובכך הוא שולל בעצם מעצמו את האפשרות להשפיע. באופן סימבולי, גם כאשר אנשי המידות הטובות, מתכוונים להביע את עמדתם על ידי הצבעה בקלפי, קולם הולך לאיבוד.

כמובן שהתיאור של עמי כליפה, כאיש מידות, מתכתב עם משנתו של אריסטו, שכזכור ייעד לאנשי המידות את הכוח לשלוט ולהוביל את החברה. אולם, הרומן, באמצעות תיאורי העריצות של בורים מתחסדים, משרטט בפנינו חברה המתנערת ממשנתם החברתית של אריסטו והרמב"ם, המדגישים את הצורך של החברה למצוא את דרך הביניים, ומזהירים שלא לבחור בקיצוניות. בסיפורו של הרב סויה, האמצע נדחק לטובת עריצות השוליים. חברה כזו היא חברה מפוצלת. חברה שאינה יכול להגיע למטרתה, ואם עסקינן בהוויה דתית, אזי, במידה מסוימת, זוהי דת שמאבדת ממהותה.

למרות שבין שיטיה של העלילה המפותלת ברומן, מעורר המחבר שאלות חשובות שהחברה הישראלית, והדת היהודית, הסכיזופרנית, מסרבות להתמודד עימן גם היום, כשקיצונים, מיזה ומיזה, נאבקים על הכוח להגדיר את הנורמטיבי, סצנה אחת בספר הותירה אותי קצת אופטימי: ביקורו בעיירה הקטנה של הפייטן האגדי, רבי דוד בוזגלו – שאולי באופן סימבולי הוא גם עיוור - מאחד בכוח כשרונו הנדיר, ולו לשעה קלה, את הקהילה כולה, על כל קצוותיה. ובכך, בעצם, נוטע הרומן תקווה שאולי בסופו של דבר, בעלי המידות ואנשי האמצע יובילו אותנו פעם כחברה.

ד"ר דניאל צבר, הינו יועץ ארגוני ופרופסור בכיר למנהל עסקים באוניברסיטת דרקסל שבפילדלפיה.

משה סויסה
העילוי

